Į R nuo R korpuso (plote 5) rasta XVII a. pradžioje palei rūmų R korpusą įrengta drenažo – laistymo sistema, kurią sudaro dengtas kolektorius bei du šuliniai. Ploto PR kampe rasta 10 polių, kurie buvo kažkokios konstrukcijos dalis. Atrodo, kad konstrukcija stovėjo XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje.

Taip pat rasta XIV a. pabaigos – XV a. pradžios medinių statinių liekanų. Rasti 3 mediniai kelio lygiai su keliais prie jų stovėjusiais statiniais. Tačiau nė vieno pastato negalima įvardyti kaip gyvenamojo namo. Gali būti, kad šioje vietoje stovėjo tik ūkinės paskirties statiniai arba, kad atkasta tik ūkinė sodybų dalis. Kadangi visų kelių ir pastatų lygių orientacija yra labai artima, galima spėti, kad į V nuo kelio, gotikinių rūmų A, B ir C rūsių vietoje galėjo stovėti statinys (greičiausiai ikigotikinė mūrinė siena), pagal kurį orientuoti ir mediniai statiniai.

Palei P vartų bokštą (plotas 7) rastas spėjamas ikigotikinės sienos kontraforsas (M 34) bei medinės konstrukcijos, tyrinėtos 1997–1999 m. į P nuo rūmų R patalpos, tąsa. Surasti ir XVIII a. pabaigos planuose pažymėto pastato, besiremiančio į P vartų bokštą, pamatai.

Tarp rūmų PV kampo ir Šv. Kazimiero koplyčios (plotas 4) rastas 1994, 1997 m. tyrinėtų medinių grindinių V kraštas. Už jų į V medinių pastatų liekanų nerasta. Po jais aptikta medinės konstrukcijos dalis. Jos paskirtis kol kas lieka visiškai neaiški.

Tyrimų metu rasta apie 10 tūkst. vienetų radinių, tarp jų – apie 250 monetų ir plombų. 2002 m. buvo rasti iki tol nežinomi mūrai M 34 ir P 20. Dendrochronologiniams tyrimams paimta beveik 200 vienetų medienos pavyzdžių. Ateityje, jei pavyks bent dalį medienos pavyzdžių datuoti, atsiras galimybė tiksliau datuoti kultūrinius sluoksnius bei gausią radinių kolekciją.

ARCHAEOLOGICAL EXPLORATION OF THE SOUTHERN, EASTERN AND WESTERN BLOCK APPROACHES OF THE RULERS' PALACE

In 2002 LP continued explorations in the southern, eastern and western blocks of Vilnius Lower Castle. The area explored was 817 m^2. During the explorations between the palace and the castle hill there was a building found, and near the eastern block there was a drainage system and the remains of wooden buildings dated to the 16th–17th centuries. During the explorations 10.000 finds were detected, among them 250 coins and seals.

VILNIAUS ŽEMUTINĖS PILIES TERITORIJOS VALDOVŲ RŪMŲ ŠIAURINIO KORPUSO PRIEIGŲ TYRIMAI

Gintautas RACKEVIČIUS

2002 m. Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorijoje, Š korpuso prieigose, buvo ištirtas 685 m^2 dydžio plotas, kurio kultūrinis sluoksnis vietomis buvo apie 6 m storio. Pagrindiniai šių tyrimų tikslai buvo sudaryti sąlygas naujų požeminių komunikacijų nutiesimui su minimalia „intervencija" į kultūrinį sluoksnį, taip pat išsiaiškinti Valdovų rūmų Š korpuso santykį su antrąja oficina.

Iš ankstesnių tyrinėjimų buvo žinoma, kad numatomoje 2002 m. tyrimų vietoje, Pilies kalno V papėdėje, buvęs griovys ar kažkokio

nežinomo upelio arba šaltinio, žemiausiojo dešiniojo Vilnios intako, senvagė. Tai patvirtino pastarieji tyrimai. Ši vieta apgyvendinta palyginti vėlai, arčiau Vilnios ir pilies gynybinės sienos – XIV a. viduryje – XIV a. antrojoje pusėje, o dauguma medinių pastatų tyrimų vietoje buvo pradėti statyti XIV a. pabaigoje – XV a. pradžioje – po kryžiuočių antpuolių. Palinologinių tyrimų duomenimis, čia ilgą laiką dominavo pakrantėse, šlapiose ir durpingose vietose augę augalai. Pasiekus įžemį, jis buvęs plaukiančio smėlio pavidalo, kuriame rastos upių dugnams būdingos kriauklių liekanos. Pagal įžemio altitudes aišku, kad buvęs pirminis paviršius 40 m nuo Pilies kalno V papėdės į V link Vilnios dešiniojo kranto žemėjo 1,5 m.

Iš ankstesnių Vilniaus pilies tyrimų buvo žinoma apie aštuoniakampį gynybinį bokštą (M 20) ir vartus (M 22), nugriautus XVI a. plečiant Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidenciją. Jų pamatų liekanos atsidūrė rūmų V ir Š korpusų sandūroje (61 pav.). Norint išsaugoti XVI a. pilies pastatų (tarnybinio kiemo vartų) liekanas, ne visur buvo pasiektas įžemis, todėl buvo neįmanoma nustatyti anksčiausio kelio į vartus (M 22) šalia aštuoniakampio bokšto (M 20) grindinio. Anksčiausias iš tirtųjų kelio medgrindos fragmentas datuotinas XV a. antrąja puse. Šis kelias buvo intensyviai naudojamas. Rasti dar trijų XV a. pabaigos – XVI a. pirmosios pusės akmeninių grindinių pėdsakai. Tik viršutinio, vėliausio, XVI a. antrojo ketvirčio kelio grindinio liekanos išlikę palyginti neblogai, viduryje turėjo iš didesnių akmenų suformuotą vandens lataką. Visi šie grindiniai ir jų išlyginamieji smėlio sluoksniai buvo perkasti XVI a. viduryje (pagal naujausių istorinių tyrimų duomenis – XVI a. penktajame dešimtmetyje?), pastačius sąlyginai vadinamus tarnybinio kiemo vartus.

Kaip minėta, ne visi anksčiausieji kelio grindiniai buvo ištirti, saugant XVI a. vidurio tarnybinio (ar M. Radvilos Rudojo) kiemo vartus, tačiau šio kelio V šalikelės užstatymas buvo ištirtas iki įžemio. Ploto PV kampe buvo tirtos anksčiausio, XIV a. vidurio, pastato liekanos. Aukštesniame kultūrinio sluoksnio tarpsnyje aiškiai išsiskyrė XIV a. pabaigos – XV a. pradžios degėsių sluoksnis. Jame rasti strėlių antgaliai bei apdegęs bombardos sviedinys šį sluoksnį leistų pagrįstai susieti su kryžiuočių kronikose minimais 1390, 1394, 1402 m. Vilniaus pilies puolimais. Čia taip pat aiškiai išsiskyrė XV a. pirmojo ketvirčio (1419 m.?) gaisro sluoksnis.

V šalikelėje buvo ištirtos šešių skirtingų laikotarpių medinių pastatų, statytų po kryžiuočių antpuolių XIV a. pabaigoje – XV a. pradžioje iki tarnybinio kiemo vartų pastatymo XVI a. viduryje, liekanos. Pastačius tarnybinio kiemo vartus, ši vieta prieš vartus liko neužstatyta (pastatai būtų trukdę susisiekimui).

Iš XVIII a. vidurio vadinamojo Fiurstenhofo plano buvo žinoma, kad Valdovų rūmų Š korpuso Š siena nelygiagreti vėlesnio, XVII a. pirmosios pusės, jo Š priestato Š sienai. 2001 m. tyrimų metu buvo išsiaiškinta, kad priestato sienos pamatas atremtas į ankstesnę gotikinę sieną. 2002 m. tyrimų metu pavyko išsiaiškinti, kad tai atitvarinės sienos su nišomis dalis, kuri XVI a. viduryje (penktajame dešimtmetyje ?) buvo išmūryta nuo trečiosios oficinos (ar Mikalojaus Radvilos Rudojo rūmų ?) PV kampo į V, link kelio dešiniajame Vilnios krante. Prie šio kelio vienu laiku su siena buvo pastatyti Valdovų rūmų tarnybinio (ar M. Radvilos Rudojo ?) kiemo vartai. Galima spėti, kad tokia pati atitvarinė siena tuo pačiu metu buvo išmūryta ir į Š nuo vartų, link pilies prižiūrėtojo (horodničiaus)

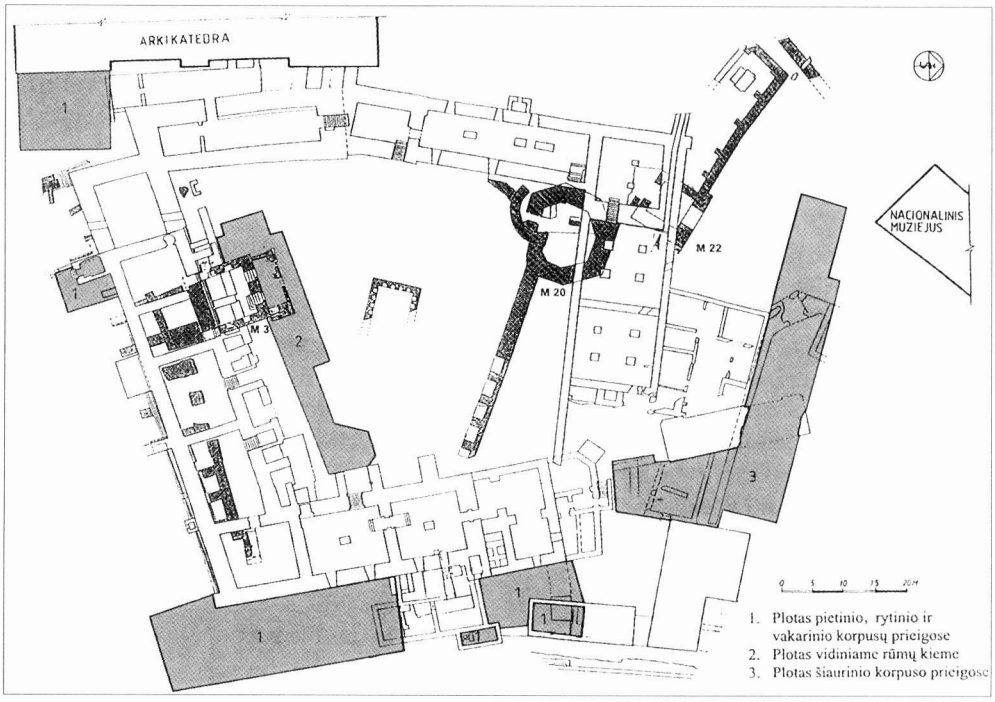

61 pav. Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorijoje 2002 m. tirtų plotų planas.
Fig. 61. Plan of the explored areas in the territory of the Rulers' Palace of the Lower Castle in 2002.

kiemo. Tai patvirtina antroji oficinos (ar bent jau jos P dalies priestato ?) P siena, kuri buvo prišlieta prie vartų Š dalies mūro XVI a. trečiajame ketvirtyje.

Statant tarnybinio kiemo vartus bei atitvarinę sieną, buvo sugriauti abipus kelio į vartus (M 22) šalia aštuoniakampio bokšto (M 20) stovėję mediniai XVI a. pirmosios pusės pastatai.

Tarnybinio kiemo vartuose dar jų statybos metu, XVI a. viduryje, buvo įrengtas tualetas. Čia buvo surastos penkios kaulinės nardų ar šaškių žaidimo figūros. Tik du analogiškos paskirties radiniai buvo žinomi iš ankstesnių Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmų tyrinėjimų.

Pastačius vartus, dviejų vėlesnių – XVI a. vidurio ir XVII a. pirmosios pusės – kelio lygių pro Vilniaus pilies teritoriją grindiniai lietė vartų mūrą. Po ankstesniu kelio grindiniu supilta palyginti stora smėlio pagalvė, kuri netiesiogiai patvirtina, kad XVI a. penktajame dešimtmetyje čia vyko statybos, taigi ir žemės kasimo darbai Pilies kalno papėdėje. Beveik visi ankstesnio kelio grindinio akmenys buvo panaudoti XVII a. pirmojoje pusėje pergrindžiant akmenimis kelią ir šalikeles. Jo niveliacinis smėlio sluoksnis kur kas menkesnis, išlyginant paviršių (ypač šalikelių) naudotos ir griuvenos. Šis vėliausias iš tirtųjų kelio grindinių ties tarnybinio kiemo vartais turėjo posūkį, aplenkiantį Valdovų rūmų ŠV

kampą. Tolesnė spėjama jo kryptis yra į vartus ties Tilto gatve pro Katedros PV kampą.

Kol kas dar per anksti susieti šias kelio grindinių liekanas su anksčiau tirtais kelio grindiniais Pilies kalno Š papėdėje. 1955–1960 ir 2002 m. tyrimų plotai nutolę vienas nuo kito daugiau nei 100 m.

Artimiausioje ateityje, nustatant kelio grindinių liekanų santykį su vartais (M 22) šalia aštuoniakampio bokšto (M 20) ir vėliau rūmų Š korpusu, reikia atkreipti dėmesį, kad tarp ankstesnių ir 2002 m. tyrimų plotų įsiterpia gilus XIX a. rusų tvirtovės gynybinis griovys (fosa). Nereikia tikėtis, kad šioje vietoje kultūrinio sluoksnio pjūvis bus pakankamai informatyvus ir nesudarkytas.

XVI a. viduryje pastačius tarnybinio kiemo vartus ir atitvarinę sieną, XVI a. trečiajame ketvirtyje iš trečiosios oficinos buvo nutiestas medinis nuotėkų kolektorius. Įdomu, kad pagal Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų atstatymo projektą nutiesta numatomų požeminių komunikacijų kolektoriaus dalis sutapo su čia buvusio medinio nuotėkų kolektoriaus apie 30 m ilgio atkarpa. Tiesiant jį buvo pralaužta tarnybinio kiemo vartų pamato apačia. Už vartų kolektorius pasuktas link Valdovų rūmų ŠV kampo, kur ankstesnių tyrimų duomenimis, buvęs lietaus nuotėkų kolektorius, išvestas link Vilnios.

Ilgainiui pilies tarnybinio kiemo atitvarinė siena iš abiejų pusių buvo apstatyta pastatais. Š pusėje buvę mediniai pastatai netrukus sudegė. O iš P pusės buvęs mūrinis vienaaukštis pastatas funkcionavo iki XVII a. vidurio.

XVI a. trečiajame ketvirtyje pastačius antrąją oficiną, tarnybinis kiemas tarp antrosios ir trečiosios oficinų buvo išgrįstas akmenimis. XVII a. pirmojoje pusėje kiemas pergrįstas panaudojant ankstesnio grindinio akmenis, tik nedidelis nesuardytas ankstesnio kiemo grindinio fragmentas likęs ties antrosios oficinos ir tarnybinio kiemo vartais.

XVIII a. ant kiemo grindinio pradėjo formuotis kultūrinis sluoksnis, jis nebeprižiūrėtas. Panašu, kad XVIII a. pabaigos vadinamojo prancūziškojo plano duomenys, kuriame antroji oficina nebevaizduojama, yra teisingi. Prie jos P galo buvo rastos medinių pastolių (?) stulpų liekanos. Galima daryti prielaidą, kad XVIII a. antrojoje pusėje antrosios oficinos plytos buvo išrinktos kaip statybinės medžiagos, dar iki XVIII a. pabaigos svetimiems pradėjus administruoti Vilniaus pilies teritoriją.

Tirti XIX–XX a. sluoksniai taip pat atspindi pilies teritorijos užstatymo raidą, Valdovų rūmų liekanų sunaikinimą, Berkos Šliozbergo namo (perstatyto iš Valdovų rūmų R korpuso) bei jo ūkinių pastatų perstatymus, išplėtimus XIX a. antrojoje pusėje ir XX a. pirmojoje pusėje ir kt.

2002 m. tyrimų sezono sensacija – 63 monetų ir pusės tribriaunio sidabro lydinio lobis. Lobyje dominuoja kaldintos XIV a. pabaigos retos lietuviškos monetos, taip pat iki šiol nežinomos atmainos pinigėlis. Išskirtinis radinys – 60 monetų ruošinių lobis, pagal likusią neiškaltą monetą datuojamas XVII a. šeštuoju dešimtmečiu. Tyrimų metu surasta apie 400 monetų. Tarp jų nemažai retų arba visai iki šiol Lietuvos numizmatinėje medžiagoje nežinomų kaimyninių kraštų monetų. Išsamias numizmatinės medžiagos (tiek monetų, tiek prekių plombų bei skaičiavimo žetonų) publikacijas šiuo metu rengia numizmatas Eduardas Remecas, visuose tyrimų plotuose dirbęs metalo detektoriumi.

Dėl monetų gausumo visai kitą vertę įgauna kiti, daugiau nei 10 tūkst. vnt. 2002 m. sezono tyrimų metu surasti radiniai, turintys platesnius ar nepakankamai vienareikšmius chronologinius rėmus.

EXPLORATION OF THE NORTHERN BLOCK APPROACHES OF THE RULERS' PALACE IN THE TERRITORY OF VILNIUS LOWER CASTLE

During the archaeological season of 2002 in the northern block approaches of the Rulers' palace in the territory of Vilnius Lower castle, the area of 685 m^2 was explored, where the cultural layer in places was 6 m thick.

It was known from the earlier geological explorations that in the place of the explorations of 2002 there was a ditch or a wash of some unknown stream, the lowest right affluent of Vilnia. This place was settled down quite late – in the middle of the 14th century – the second half of the 14th century. Most wooden buildings were built at the end of the 14th century – the beginning of the 15th century after the incursion of crusaders. When the sterile soil was reached, fragments of shells typical to beds of rivers were found. According to the results of palinological researches, plants growing on riversides, in damp and peaty places dominated here for a long time.

From the Furstenhoff's plan in the 18th century it is known that the northern wall of the northern block of the Rulers' palace is not parallel to the northern wall of the northern annex built in the second half of the 17th century. These explorations showed that it is a part of the enclosed wall with niches which was set in the middle of the 16th century (5th decade?) from the southern-western corner of the 3rd office (or Nikolaus Radziwil the Brown's palace?) to the west, towards the road on the right bank of Vilnia river. At this road there was the Rulers' palace service (or M. Radvila the Brown?) yard gate built at the same time when the wall was built.

Eventually the enclosed wall of the castle service yard was built up by the buildings on both sides. Wooden buildings in the northern part burnt down. But a stone one-storied building on the southern side functioned till the middle of the 17th century.

In the third quarter of the 16th century when the 2nd office was built, the service yard between the 2nd office and the 3rd office was pebbled. In the second part of the 17th century the yard was re-cobbled using the stones of the previous cobble.

Outside the gate there was one wooden fragment and three fragments of the cobbled road which went through the territory of the Lower castle. They were dated to the second part of the 15th century – the first part of the 16th century. After erection of the gate for the service yard, the paving of two roads being later, in the middle of the 16th century and the first part of the 17th century, the road levels which went through the territory of Vilnius' castle, were touching the masonry of the gate. Almost all stones of previous road paving were used for re-cobbling of the road and the roadsides in the first part of the 17th century. This road paving being the latest of all the explored pavings along the gate of the service yard had a turn which bypassed the north-western corner of the Rulers's palace. Its further supposed direction was to the gate along the Tilto street through the south-western corner of the Cathedral.

The sensation of the 2002 explorations was a hoard of 63 coins and half of trihedral silver alloy. In the hoard the rare Lithuanian coins minted at the end of the 14th century were dominating, also a coin which strain is still unknown. A special attention was paid to the hoard of 60 coin blanks which were dated to the 6th decade of the 17th century. During the exploration some 400 coins were found. Among them there were rare coins and coins from the neighbouring countries which are unknown to Lithuanian numismatists. The detailed publications on numismatics (coins, goods seals and counting tokens) are now prepared by the numismatist Eduardas Remecas who metal-detected all the areas explored.

Due to number of coins, the finds, counting more than 10.000, detected in 2002 are acquiring another value since the previous finds have wider and not unambiguous chronological frames.